

УДК 379.85

ЗАХАРЧЕНКО В.І.

**ВПЛИВ РИНКОВОЇ КОН'ЮНКТУРИ НА РЕГІОНАЛЬНЕ ЗОСЕРЕДЖЕННЯ
І РОЗМІЩЕННЯ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА
(НА МАТЕРІАЛАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Особливості регіонального зосередження промислового виробництва в нових умовах господарювання визначають не лише традиційні фактори – виробничі, галузеві, територіальні, але й ринкові, зокрема фактор ринкової кон'юнктури. Дія традиційних факторів уже досить глибоко проаналізована [2-4]. Дія ж фактору ринкової кон'юнктури вивчена лише у загальних рисах [1; 3; 5].

Спробуємо проаналізувати вплив ринкової кон'юнктури на зосередження і

розміщення виробництва у **промисловому комплексі Вінницької області**¹, але спершу з'ясуємо сутність самого поняття.

Ринкова кон'юнктура – це сукупність умов та ознак, які характеризують співвідношення попиту й пропозиції на товари і послуги на ринку, в т. ч. й регіональному. Попит на регіональному ринку визначається обсягами, диференціацією та джерелами формування доходів основних покупців промислових товарів (населення, підприємств та організацій різних форм власності). Пропозиція ж на ньому залежить від сукупної потужності промислових підприємств регіону, галузевої структури промислового виробництва, рівня граничних витрат тощо [6, с. 221-230].

Фактор ринкової кон'юнктури в умовах Вінницької області справляє переважно негативний вплив на зосередження і розміщення промислового виробництва (відбувається масове скорочення виробничих потужностей, перехід підприємств на випуск непрофільної продукції і навіть їх закриття). Щоправда, є чимало прикладів і позитивного впливу ринкової кон'юнктури щодо розширення виробничих потужностей, диверсифікації асортименту промислових товарів, появи нових підприємств тощо. Це у значній мірі обумовлюється галузевою специфікою, тому розглянемо особливості дії фактору ринкової кон'юнктури у розрізі окремих галузей та міжгалузевих комплексів важкої промисловості області.

Як показує аналіз, на зосередження виробництва **паливно-енергетичного комплексу** Вінницької області найбільше впливає обмеженість ресурсної бази. З переходом до ринкових відносин ця обставина, а також велика витратність виробництва, у повній мірі проявилися у **паливній промисловості**, зокрема у промисловості з *видобування і агломерації торфуги*. В результаті Літинський торф'яний завод, що у с. Багринівці, виявився конкурентоспроможним. У перспективі, якщо не буде реалізовано бізнес-план з будівництва невеликої ТЕС на торфі, його закриють.

Зосередження видобутку торфуги у області практично не залежить від попиту основного споживача палива – промисловості (70,1% від загального обсягу споживання у 2002 р.), тому що вона орієнтується на високоякісне привізне паливо. На зосередження ж видобутку місцевого палива впливають в основному потреби сільського населення. У зв'язку зі скороченням видобутку торфуги для комунальних потреб усе більше використовуються дрова, заготівлею яких займається державне лісгосподарське об'єднання (ДЛГО) “Вінницяліс”. У 2002 р. їх було заготовлено 177,5 тис. щільних м³; найбільше – у Чечельницькому, Тульчинському та Жмеринському держлісгоспах.

Основу *електроенергетики* області складає Ладижинська ТЕС. На ній встановлено 6 енергоблоків із загальною потужністю 1,8 млн. кВт. Частка станції у загальному виробництві електроенергії в області становить 96%. Потужності станції розраховані на далекопривізне паливо (переважно вугілля) – з Донецького, Львівсько-Волинського та Сілезького (Польща) басейнів. Значні витрати на його транспортування знижують конкурентоспроможність *виробництва електроенергії* в області, тому в ринкових умовах довелося відмовитися від далекопривізного і низькоякісного кансько-ачинського вугілля, яке раніше використовувалося у значних обсягах (у 1992 р., зокрема, його було спалено 400 тис т). Незважаючи на використання більш економного палива, частка області у виробництві електроенергії в Україні значно скоротилася (з 3,8% у 1990 р. до 2,7% у 2001 р.), а обсяги виробництві електроенергії і досі не стабілізувалися (1990 р. – 11,2 млрд. кВт-год, 1996 р. – 3,5,

¹ За матеріалами Вінницького обласного управління економіки та Вінницького обласного управління статистики.

2001 р. – 4,6, 2002 р. – 3,9 млрд. кВт-год).

Незначні обсяги електроенергії (менше 1%) виробляють у області ТЕЦ промислових підприємств (цукрових заводів, ряду машинобудівних підприємств) та ГЕС (понад 3%).

Основними споживачами електроенергії у 2001 р. були транспорт і зв'язок (39%), промисловість (29%), сільське господарство (12) та житлово-комунальне господарство (10%). У структурі споживання електроенергії у промисловості найбільша частка припадає на харчову (48%) та машинобудівну (26%) галузі.

Скорочення попиту на електроенергію у межах області сприяло збільшенню її передачі в інші регіони (1992 р. – 32,3% від обсягу виробництва, 2001 р. – 70%).

Розподіленням електроенергії споживачам у області займається ДАЕК “Вінницяобленерго”. У його віданні знаходяться ЛЕП різної напруги (високовольтні – 750 і 330 кВт та низьковольтні – 110 кВт). Міжнародне значення має ЛЕП напругою 750 кВт Донбас – Вінниця – Альбертірша (Угорщина). Для ефективного функціонування регіональної системи з розподілення електроенергії важливо скоротити втрати тієї в електромережах загального користування (у 2001 р. вони становили 26%).

Підвищенню ефективності регіональної енергосистеми сприяє її повузлова організація. У Вінницькій області важливим *електроенергетичним вузлом* є Ладизинський. У ньому знаходиться не тільки потужна ТЕС, але й схрещуються важливі ЛЕП (у напрямку на Південноукраїнську, Хмельницьку та вже закриту Чорнобильську АЕС). Вузлами ЛЕП виступають підстанції у Вінницькому (с. Гуменне), Козятинському (с. Чушки), Гайсинському та Барському районах.

Виробництво та розподілення теплоенергії у області забезпечують комунальні підприємства теплових мереж найбільших міст (Вінниці, Жмеринки, Могилева-Подільського, Козятина, Хмільника, Бару та Гайсина), а також Вінницьке дочірнє підприємство “Теплокомуненерго “Маяк” відкритого акціонерного товариства (ВАТ) “Маяк”. Більшість теплових мереж області працює не на повну потужність у зв'язку з неплатоспроможністю багатьох споживачів тепла і гарячої води.

Забезпеченням споживачів природним газом займаються підрозділи ВАТ з постачання та газифікації “Вінницягаз”, які розосереджені по всій області. Вони також мають певні труднощі у своїй діяльності, пов'язані з неплатежами.

Комплекс конструкційних матеріалів і хімічних продуктів представлений у області багатьма виробництвами, а саме: хімічним, гумових та пластмасових виробів, деревини та виробів з деревини, паперу, будівельних матеріалів, металургії та оброблення металу.

Хімічне виробництво складається з декількох спеціалізованих виробництв. Перше з них – *базової хімічної продукції* – складають підприємства мікробіологічного профілю, що розміщені у Ладизині. Це акціонерне товариство відкритого типу (АТВТ) “Фермент” (колишній завод ферментних препаратів), ВАТ “Біолік”, що на початку 90-х років відділилося від першого підприємства зі спеціалізацією на випуску лікувальних засобів для тварин, та державне підприємство (ДП) “Ензим”, що спеціалізується на випуску кормових добавок для тварин. Ще одне підприємство цього профілю – спільне підприємство (СП) “Блю стар лезер Лтд” – виникло нещодавно у м. Барі для задоволення потреб споживачів у ветпрепаратах.

Усі підприємства Ладизинського вузла мікробіологічної промисловості переживають гостру кризу, пов'язану з адаптацією до ринкових умов. Якщо у 1992 р. було вироблено 4,7 тис. ум. т ферментних препаратів та значний обсяг лікувальних

засобів (у т.ч. й особливо цінного інтерферону), то у 2000 р. у незначних обсягах випускалися лише лікарські засоби (на 10 тис. грн.), а інші потужності довелося законсервувати. Для підвищення конкурентоспроможності вузла конче необхідним є формування на його базі спеціалізованого технопарку.

На *виробництві лаків та фарб* спеціалізується Вінницьке закрите акціонерне товариство (ЗАТ) “Фірма “Райдуга”. Аналогічну продукцію випускають також Вінницьке ЗАТ “Хімпродукція та торгівля” і численні малі підприємства, які разом із зарубіжними виробниками сильно загострили конкуренцію на регіональному ринку лакофарбової продукції.

Чи не найбільше постраждало від несприятливої ринкової кон’юнктури *виробництво мінеральних добрив* (Вінницьке виробниче об’єднання [ВО] “Хімпром”). Це виробництво загалом має споживчу орієнтацію і тому його розміщення у Вінниці (столиці “цукрового Донбасу”) слід вважати раціональним. Однак через низьку купівельну спроможність сільськогосподарських підприємств та високі витрати на транспортування кольських апатитів на інших видів сировини², воно знаходиться на межі існування. За 1990-2001 рр. виробництво мінеральних добрив скоротилося у 22 рази (з 115,9 тис. т [в перерахунку на 100% поживних речовин], до 5,3 тис. т). Припинився і випуск деяких видів супутньої продукції, зокрема сірчаної кислоти та білої сажі (остання використовується як наповнювач при виробництві мікропористої гуми). У цих умовах актуальною стає проблема розробки Кролевецького (Сумська область) і придністровських родовищ фосфоритів³.

До хімічного виробництва відноситься і виробництво карбиду кальцію, що виникло у 90-х роках у Могилеві-Подільському (приватна виробничо-комерційна фірма “Анна”). Це стало реакцією на зростаючий попит на його продукцію у зв’язку з розширенням зварювальних робіт.

Непогані перспективи в ринкових умовах має у області *виробництво мила, парфумерної продукції, очищувальних та полірувальних препаратів*. Найбільше його підприємство – ЗАТ (закрите акціонерне товариство) “Вінницяпобутхім”, що відокремилося від ВО “Хімпром”, випускає синтетичні миючі засоби (пральні порошки “Лотос” та ін.). Але його позиції на ринку миючих засобів є досить хиткими, і щоб їх зміцнити, необхідні значні інвестиції. А ось менші за розмірами підприємства цього профілю, що виникли у 90-х роках, змогли швидше пристосувалися до вимог ринку. Це стосується передусім товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) “Бета-В” з Вінниці, яке випускає мило, та двох підприємств з Калинівки – підрозділу ЗАТ “Перша національна миловарна компанія” та ТОВ “Парфюмерно-косметична фірма “Конє”.

Виробництво гумових та пластмасових виробів складають два спеціалізованих виробництва. Перше – це *виробництво гумових виробів* (відновлення протектора гумових покришок), яке представлене колективним підприємством (КП) “Гніваньський шиноремонтний завод”. Це підприємство має непогані перспективи щодо розширення частки ринку у зв’язку зі зростанням кількості автомобілів у області (у 90-х роках – у 1,7 рази).

У другому *виробництві* – з *перероблення пластмаси* – досить помітними в ринкових умовах є зміни у розміщенні виробництва. Зокрема, це проявилось в тому,

² Основні постачальники калійних добрив (для виробництва комплексних) знаходяться у Білорусі, сульфату натрію – у Туркменістані і Білорусі, синтетичних жирних спиртів – у Росії.

³ Вони розроблялися ще в дореволюційний час. Потім стали використовуватися фосфорити з Алжиру і Марокко, а з 30-х років – кольські апатити.

що Могилів-Подільська фабрика “Чайка”, яка випускала пластмасові вироби та полімерну плівку, практично припинила свою роботу (через застарілі технології і, відповідно, низьку якість продукції). Натомість виникли нові підприємства з сучасними технологіями і з орієнтацією на задоволення вибагливого попиту споживачів: у Вінниці – це СП “Новолак” (пластикові вікна), у Калинівці – ДП “Вінні-ТНС” (заготовки для дзеркал), у Чечельнику – ТОВ “Науково-виробнича фірма “Полімергаз” (поліетиленові труби та лінолеум), у Немирові – ТОВ “Аквапласт” (поліетиленові пляшки)⁴, у с. Бохоники Вінницького району – СП “Анфол Лтд” (корекси для цукерок). Взуття з полімерних матеріалів стало виробляти ВАТ “Жмеринський завод “Сектор”, що раніше спеціалізувалося на випуску радіовимірювальних приладів.

Виробництва деревини та виробів з деревини складається з декількох виробництв більш вузької спеціалізації. Базовим є *лісопильне та стругальне виробництво*, яке є у структурі 11 держлісгоспів ДЛГО “Вінницяліс” (Бершадського, Вінницького, Гайсинського, Жмеринського, Іллінецького, Крижопільського, Могилів-Подільського, Тульчинського, Хмільницького, Чечельницького та Ямпільського) Це виробництво локалізується у місцях зосередження великих лісових масивів. Загальний об’єм заготівлі деревини склав у 2002 р. 447,8 щільних тис. м³. Кінцева продукція цього виробництва – пиломатеріали. Крім держлісгоспів, їх виробляє також ТОВ “Шпиківський деревообробний завод”. Загалом у 2002 р. було вироблено 38,4 тис м³ пиломатеріалів, що у 1,7 рази менше, ніж у 2000 р. і у 6,9 рази менше, ніж у 1990 р.

На виробництві столярних виробів раніше спеціалізувалися Вінницький завод полегшених конструкцій облагороду та КП “Чечельницька фабрика “Україна”, але під впливом несприятливої ринкової кон’юнктури ці підприємства фактично припинили свою роботу.

Виробництво дерев’яних панелей (деревостружкових плит [ДСП]) представлене у області КП “Калинівський експериментальний завод деревних матеріалів”. У 1992 р. ним було вироблено 56,5 тис. ум. м³ ДСП. Однак під тиском конкурентів, передусім з Польщі, обсяги його виробництва суттєво скоротилися (до 21,8 тис. ум. м³ у 2002 р.).

Внаслідок конкуренції поліетиленової та паперової тари на межі зникнення знаходиться *виробництво дерев’яної тари*, яке раніше представляли Калинівський тарний комбінат та Вінницьке обласне тароремонтне підприємство.

Виробництво меблів традиційно тяжіє до районів споживання готової продукції. Найбільшим його центром є Вінниця, де розміщується КП “Вінницький меблевий комбінат”. До складу останнього входить також Ярошенський деревообробний цех (Жмеринський район). Значними виробниками меблів є АТЗТ “Хмільникмеблі”, акціонерне товариство (АТ) “Барська меблева фабрика”, КП Тульчинської, Гайсинської та Бершадської меблевих фабрик. Виробництво меблів є основним на Вінницькому спецпідприємстві № 86.

Меблеве виробництво належить до тих, зростання обсягів якого безпосередньо залежить від ринкової кон’юнктури. І оскільки остання для вітчизняних виробників меблів загалом є несприятливою, то закономірно, що обсяги виробництва меблів у області скоротилися у десятки разів і продовжують скорочуватися. За 1990-2002 рр. випуск столів скоротився у 24 рази (у т.ч. за 2000-2002 рр. – у 1,2), стільців, відповідно, – 69,5 (1,1), крісел – 45 (на тому ж рівні), шаф – 78 (3,1), диван-ліжок – 59,4 (1,5) і меблевих наборів та гарнітурів – у 36,3 (4) рази. Крім того, не витримавши ринкової

⁴ За Класифікацією видів економічної діяльності це підприємство відносять до виробництва пластмас у первинних формах, що, на наш погляд, невинувато.

конкуренції, повністю збанкрутувала Томашпільська меблева фабрика.

Виробництво паперу представляє у області ВАТ “Росошанська паперова фабрика”, що знаходиться у Липовецькому районі. Целюлоза на фабрику поступає в основному з Росії (Карелія і Ленінградська область), але поставки її, як і випуск паперу, скорочуються. Якщо у 1992 р. було вироблено понад 2 тис. т продукції (основи для антикорозійного паперу), то у 2002 р. – лише 33 т паперу та 716 т картону.

Виробництво будівельних матеріалів та скловиробів включає 40 підприємств. Це виробництво складається зі ще дрібніших виробництв видобувного (32,9% обсягу продукції) та обробного (67,1%) профілю.

Базовим виробництвом видобувного профілю є *видобування нерудних будівельних матеріалів*; воно включає кар’єри з видобування каменю, щебеню, піску та гравію, які локалізуються виключно в місцях залягання мінерально-будівельної сировини. Водночас на зосередження видобування цих матеріалів істотно впливає попит на їхню продукцію з боку заводів залізобетонних виробів та будівельних підприємств Вінниці й інших великих міст України. Оскільки у роки ринкових перетворень спостерігалось різке скорочення капітального будівництва, а отже, й попиту на нерудні будівельні матеріали, то обсяги їх видобування різко скоротилися: 1990 р. – 10,1 млн. м³, 1995 р. – 2,4, 2000 р. – 1,4, 2002 р. – 1,7 млн. м³.

Найбільше нерудних будівельних матеріалів видобувають підприємства корпорації “Укрбудматеріали” (66% від загального обсягу), зокрема: ВАТ Гніванського, Стрижавського і Жезелівського (Козятинський район) кар’єрів, ТОВ “Гранітний кар’єр” (с. Могилівка Жмеринського району) та АТБТ “Сабарівський кар’єр” (Вінницький район). За роки ринкових перетворень перестали діяти кар’єри цього концерну у Могилеві-Подільському та Ямполі. Продовжують функціонувати майже всі підприємства, що належать Мінтрансу України (за винятком Самчинського кар’єру у Немирівському районі), а саме: Ладижинський щебеневий завод, ВАТ “Іванівський спецкар’єр ВО “Укрдорбуд” (Калинівський район) та Іллінецький спецкар’єр АТ “Південьзахідшляхбуд” у с. Кальник. Натомість більшість кар’єрів облміжколгоспшляхбуду через різке скорочення будівництва шляхів з твердим покриттям на селі припинили свою роботу, зокрема Барський, Погребищенський та Грабовецький (Немирівський район). Переважно на потреби села працює хіба що Вінницьке кар’єроуправління облагробуду, що у с. Лука Мелешківська під Вінницею.

Видобування вапнякового каменю проводиться в основному для потреб цукрової промисловості, його забезпечує Мурафський кар’єр (Шаргородський район). Частина вапнякового каменю, а також відходи від його видобутку, використовуються для виробництва вапнякового борошна, що йде на вапнування кислих ґрунтів. Раніше вапняковий камінь видобувався ще й Піщанським кар’єроуправлінням ВО “Укрцукрокамін”, але у зв’язку зі скороченням виробництва цукру і потреб будівництва у вапні, скоротився і попит на вапняковий камінь, тому це підприємство нині не працює.

У видобуванні каолінів за роки ринкових перетворень, хоча й не змінилася географія виробництва, але обсяги виробництва скоротилися у десятки разів (з 402 тис. т у 1992 р. до 11,3 тис. т у 2000 р.). Видобування каоліну в області здійснюють Глуховецький гірничозбагачувальний каоліновий комбінат, ЗАТ “Глуховецький каоліновий завод”, що відокремилось від комбінату, та ВАТ “Турбівський каоліновий завод”. Перше і друге підприємства забезпечують потреби країн СНД у наповнювачах для виробництва паперу, третє – шин. Висока якість глуховецьких каолінів (їх білізна – 73-80%) створює передумови для збільшення поставок каолінового концентрату в

країни далекого зарубіжжя.

Перше з виробництв обробного профілю – *виробництво скла та виробів із скла* – зародилося у 90-х роках внаслідок розвалу ВАТ “Вінницький ламповий завод” і частково під впливом попиту на цю продукцію. Його представляє лише ТОВ “Вінницький завод склотари”. Це підприємство працює нестабільно і знаходиться на межі закриття.

Велике за обсягами *виробництво стінових матеріалів* також сильно відчуває падіння попиту на свою продукцію, а тому характеризується скороченням обсягів, зокрема за 1992-2002 рр. – з 603,4 до 152,8 млн. шт. ум. цегли.

У роки ринкових перетворень кардинально змінилося розміщення виробництва стінових блоків. Під впливом попиту на цю продукцію споживачів з Вінниці виникло Літинське приватне науково-виробниче підприємство (НВП) “Будініціатива”. Натомість перестало функціонувати територіально віддалене від обласного центру Крижопільське підприємство стінових матеріалів облагробуду. Щоправда, зберегло свої потужності у функціонуючому стані ТОВ “Джуринське шахтоуправління” (Шаргородський район).

Дуже широку географію мають підприємства, що виробляють будівельну цеглу (а деякі – ще й керамічну черепицю). Найпотужнішими є підприємства корпорації “Укрбудматеріали”, які розміщуються у Ладжині (ВАТ “Ладжинський завод силікатної цегли”, що використовує золу від спалювання вугілля на місцевій ТЕС), Вінниці (ВАТ “Заводоуправління “Керамік” та “Будматеріали”), Северинівці Жмеринського району (ТОВ “Конкорд”). А малорентабельні підприємства цієї корпорації, як, наприклад, Вендичанський цегельний завод у Могилів-Подільському районі, припинили свою роботу.

Із цегельних заводів облагробуду у функціонуючому стані залишилося близько половини: у Іллінцях (ТОВ “Іллінцібудматеріали”), Немирові, Ямполі та у с. Рибчинці Хмільницького району (Уланівське заводууправління). Ліквідовано підприємства у Чечельнику, Липовці, Тиврові, Саїнцях (Чернівецький район) та Дмитрашківцях (Піщанський район). Водночас під впливом ринкового попиту освоїло виробництво цегли Бершадське КП “Будматеріали”. На потреби АПК залишаються зорієнтованими цегельні заводи у Гайсині (асоціації “Поділляцукор”) та а у Браїлові (дочірнє підприємство цукрового заводу – АТБТ “Кристал”).

У Стрижавці, Літині, Тростянці та Піщанці стінові матеріали виробляють на спецпідприємствах. Цю продукцію виробляють також чимало малих підприємств.

Ринковий попит сприяв розширенню потужностей з виробництва керамічної плитки, яку випускають вінницькі ВАТ: “Заводоуправління “Керамік” та “Будматеріали”. Обсяги її виробництва у 90-х роках зросли майже у 45 разів і досягли 8,9 тис. м².

Найбільше за обсягами *виробництво – виробів з бетону і гіпсу* (42,4% загального обсягу) – у роки ринкових перетворень також зазнало значного спаду. Якщо у 1992 р. було вироблено 640,2 тис. м³ збірних залізобетонних і бетонних конструкцій та виробів, то у 2002 р. лише 88,5 тис. м³, тобто у 7,2 рази менше.

Підприємства цього виробництва здебільшого локалізуються в місцях масового споживання продукції, неподалік від кар’єрів піску і щебеню. У Вінниці, зокрема, розташовано три підприємства: ВАТ “Вінницький обласний завод залізобетонних виробів і конструкцій”, ТОВ “Виробниче підприємство “Вінницький завод залізобетонних конструкцій” та структурний підрозділ ВАТ “Південьзахідшляхбуд”. Розміщення останнього та деяких інших підприємств визначається місцеположенням

підприємств відповідного відомства, оскільки вони забезпечують їх своєю продукцією. Так, об'єкти Міненерго обслуговує ВАТ “Ладжинський завод залізобетонних конструкцій” Міненерго, а об'єкти концерну “Укрмедбіопром” – КП “Ладжинський завод “Буддеталь”.

З орієнтацією на раціональні радіуси перевезень готової продукції розміщуються такі підприємства, як Гніваньський завод “Спецзалізобетон” Мінтрансу, ВАТ “Кирнасівський завод залізобетонних виробів” та Хмільницький і Погребищенський заводи залізобетонних виробів облагробуду. Окремі підприємства галузі мають периферійну локалізацію відносно зон збуту продукції (що здорожує її), зокрема ВАТ “Глухівське підприємство залізобетонних виробів” і ВАТ “Бродецький завод залізобетонних виробів” асоціації “Поділляцукор”, тому не дивно, що вони не працюють. Не працює також підприємство цього ж виробництва у Немирові, що раніше належало облміжколгоспшляхбуду.

До виробництва виробів з бетону відноситься і виробництво асфальтобетону (ВАТ “Вінницький асфальтобетонний завод”), що орієнтується на задоволення потреб шляхового будівництва.

Виробництво вапна забезпечують у області переважно цукрові заводи, які виробляють його не лише для власних потреб, але і для потреб будівництва. Випускають його і деякі інші підприємства, зокрема ВАТ “Вінницький завод “Керамзит”.

Останнє підприємство, як і вінницьке ТОВ “Пінополістирол”, належить до **виробництва іншої мінеральної продукції**. В умовах ринку перше підприємство опинилося у стані глибокої кризи. Якщо у 1991 р. ним було вироблено 157,5 тис. м³ керамзиту, то у 2002 р. лише 15,5 тис. м³. Щодо другого підприємства, то воно має значно кращі перспективи в плані збільшення своєї частки на регіональному ринку.

У області зосереджені незначні потужності **металургії та оброблення металу**. Вони представлена кількома видами діяльності вужчого профілю – з оброблення металевих брухту, металевих лиття та оброблення металу.

Оброблення металевих брухту забезпечується у області територіально розосередженими підрозділами ЗАТ “Вінницявтормет” та ДП “Тін-імпекс”. У ринкових умовах цей вид діяльності сильно криміналізувався через зростаючий попит на металевий лом, особливо кольорових металів.

Розміщення у області потужностей з **металевого лиття** пов'язане зі створенням спеціалізованих виробництв на Вінницькому експериментальному заводі торгового обладнання та Піщанському спецпідприємстві у смт Трудове, а також виробництв “малої металургії” на машинобудівних підприємствах. Останні є у складі ВАТ Могилів-Подільського та Барського машинобудівних заводів. Раніше таке ж виробництво функціонувало на Вінницькому ВО “Хімпром”, однак під впливом несприятливої ринкової кон'юнктури воно припинило роботу, що вплинуло на загальні обсяги виробництва рідкої сталі у області. Якщо у 1992 р. для ливарних робіт було вироблено 571 т такої сталі (у т.ч. 92,1% – електроплавильним способом), то у 2001 р. тільки 479 т.

Оброблення металу представлене у області рядом дрібніших виробництв, зокрема труб (ВАТ “Калинівське районне підприємство “Агромаш”), металевих конструкцій для будівництва (вінницьке ТОВ “Металопласт” та ВАТ “Вінницький монтажний-заготівельний завод”), металевих резервуарів (ВАТ “Вінницький завод “Будмаш”), інструменту (ВАТ “Вінницький інструментальний завод”), замків та запорів (ДП “Вінницятрансприлад”), інших металевих виробів, а саме: кришок (ТОВ

“Вінницьке промислове підприємство “Вінтар” та Барське і Могилів-Подільське УВП УТОС), гальванопокриття деталей (Вінницьке УВП УТОС), дрібних металевих ємностей (Гайсинська виробничо-комерційна фірма “Авеста”), дроту та металевих меблів (ВАТ “Вінницький завод “Металіст”), кріпильних засобів (Замостянське спеціалізоване підприємство “Агромаш” та ін.). Спеціальні операції з оброблення металу у структурі ВАТ “Жмеринський “Агромаш” забезпечує ДП “Поллукс”, що знаходиться у с. Коростівці. Ще одне підприємство з оброблення металу – ВАТ “Гайсинський завод “Іскра”, що раніше спеціалізувалося на випуску металевого посуду та кухонного інвентаря, у ринкових умовах повністю збанкрутувало.

Машинобудівний комплекс області об’єднує 54 підприємства (14,6% від загальної кількості) і виробляє 9,6% обсягу промислової продукції. Він має найбільш диверсифіковану структуру. До нього входять виробництва машин та устаткування; електричного та електронного обладнання; транспортного устаткування. Ці виробництва, у свою чергу, складаються з ще дрібніших виробництв, профілюючими серед яких є ті, на які припадає понад 6,7% загального обсягу машинобудівної продукції (табл. 1).

Таблиця 1
Питома вага окремих виробництв
у машинобудівному комплексі Вінницької області, 2002 р. (%)

Машинобудівні виробництва	Кількість підприємств		Обсяг продукції	
	всього	%	тис. грн.	%
Всього	54	100,00	293809,7	100,00
Виробництво машин та устаткування У тому числі:	35	64,81	191743,0	65,26
Виробництво двигунів та турбін	1	1,85	496,5	0,17
Виробництво зубчастих передач та елементів для механічних передач	2	3,70	28210,9	9,60
Виробництво інших машин загального призначення	3	5,56	8013,8	2,73
Виробництво сільськогосподарських машин	19	35,19	75737,2	25,78
Виробництво машин для перероблення сільськогосподарських продуктів	6	11,11	63506,5	21,61
Виробництво решти машин спеціального призначення	1	1,85	104,0	0,04
Виробництво зброї та боєприпасів	1	1,85	7140,6	2,43
Виробництво побутових приладів	2	3,70	8533,5	2,90
Виробництво електричного та електронного устаткування У тому числі:	13	24,08	44141,2	15,02
Виробництво ЕОМ та іншого устаткування для оброблення інформації	4	7,41	18875,7	6,42
Виробництво електричних машин і апаратури	4	7,41	9991,3	3,40
Виробництво медичного, хірургічного та ортопедичного устаткування	2	3,70	6527,2	2,22
Виробництво контрольно-вимірювальної апаратури	3	5,56	8747,0	2,98
Транспортне машинобудування У тому числі:	6	11,11	57925,5	19,72
Виробництво автомобільного транспорту	4	7,41	14379,2	4,89
Виробництво залізничних і трамвайних локомотивів та рухомого складу	1	1,85	40066,6	13,65
Авіаційна промисловість	1	1,85	3479,7	1,18

Найбільша частка у загальному обсязі продукції машинобудівного комплексу області припадає на **виробництво машин та устаткування** (64,8% обсягу машинобудівної продукції). Воно складається з багатьох виробництв вужчого профілю.

Виробництво (ремонт) двигунів базується на ВАТ “Хмельницький ремонтно-механічний завод”. Це підприємство сильно потерпає від несприятливої ринкової кон’юнктури і тому, крім капітального ремонту різних двигунів, випускає непрофільну продукцію (автоцистерни та борони).

Широкі можливості щодо збуту своєї продукції мають підприємства, що належать до *виробництва елементів для механічних передач (шарикопідшипників)*, зокрема ВАТ Вінницького та Гніванського підшипникових заводів. Обидва підприємства розміщені у місцях зі зручним транспортно-географічним положенням та наявністю значної кількості робочої сили. Однак, для того щоб їм міцно закріпитися на ринку, необхідно провести модернізацію виробництва і підвищити якість підшипників.

Виробництво інших машин загального призначення представляють Вінницький дослідний завод “Еталон” (випускає прилади для вимірювання механічних величин), Турбівське АТБТ “АТЕКО” (машини для міськкомунгоспу) та ВАТ “Могилів-Подільський завод газового устаткування та приладів” (регулятори тиску газу, газові фільтри, шарові установки, реле). Усі ці підприємства вирішують складні проблеми закріплення на ринках відповідної продукції.

Більше четверті машинобудівної продукції припадає на *виробництво сільськогосподарських машин*. Вона включає чотири виробництва, які мають різну факторну орієнтацію і по-різному реагують на ринкову кон’юнктуру.

1. *Виробництво насосів і гідравлічних систем* у своєму розміщенні орієнтується переважно на фактор робочої сили, однак сильно залежить і від фактора ринкової кон’юнктури. Раніше воно було представлено лише одним підприємством – ВАТ “Вінницький завод тракторних агрегатів” (випускає гідроприводи, гідроциліндри, гідроавтоматичні та шестерні насоси), але широкий попит на продукцію системи призвів до розширення її складу. Нині до нього входить і вінницьке ВАТ “Пневматика” (пневмоприводи [крани і клапани] та регулятори тиску). Насоси та вакуумні агрегати випускають також 45-й експериментальний механічний завод (Вінниця) та Вінницький УВП УТОС. Слід однак зауважити, що під впливом мінливої кон’юнктури ринки цього виробництва сильно “дрейфують”, тому підприємства шукають споживачів продукції (в рамках агрегатної спеціалізації) не лише серед виробників України, але й ряду країн СНД та Центральної Європи.

2. *Виробництво машин для рослинництва* у своєму розміщенні орієнтується на райони споживання продукції. Так, АТБТ “Хмельниксільмаш” задовольняє попит сільгоспвиробників у машинах для внесення в ґрунт мінеральних добрив, ВАТ “Калинівський ремонтно-механічний завод” – у культиваторах, а ВАТ “Хмельницький ремонтно-механічний завод” та спецпідприємство у с. Губник Піщанського району – у боронах. Одне підприємство цього виробництва – Красносілківський дослідний спеціалізований завод (у Бершадському районі) – збанкрутувало, натомість з’явилося підприємство подібного профілю у Вінниці – ТОВ НВК “Асток”.

3. *Виробництво з ремонту тракторів та інших сільськогосподарських машин* має дуже широку географію. Воно включає підприємства системи “Агромаш”, які максимально наближені до сільгоспвиробників і розміщуються у Вінниці, Бершаді, Брацлаві, Гайсині, Жмеринці, Іллінцях, Калинівці, Немирові, Тульчині, Тростянці, Чечельнику, Шаргороді, смт Уланів Хмельницького району та с. Красне Тиврівського району. Ці підприємства забезпечують капітальний ремонт тракторів і комбайнів та виготовляють борони і культиватори. У ринкових умовах вони також проводять переобладнання енерговитратних сільгоспмашин на енергоекономічні. Зокрема,

зростає попит на переобладнання тракторів Т-150 з дизельним двигуном на трактори ЯМЗ з більш економним двигуном внутрішнього згоряння.

4. *Виробництво обладнання для тваринництва* базується на ВАТ з виробництва доїльного обладнання “Брацлав”. У своєму розміщенні воно орієнтується на попит великих тваринницьких комплексів не лише Вінницької, але й сусідніх областей.

Близько п'ятої частини загального обсягу продукції машинобудування припадає на *виробництва машин для перероблення сільськогосподарських продуктів*. Його підприємства розміщені з орієнтацією переважно на споживчий і транспортний фактори. До нього відноситься найбільше машинобудівне підприємство області – ВАТ “Могилів-Подільський машинобудівний завод”, яке випускає універсальні навантажувачі, агрегати вальцюваних млинів, мінікрупощеки, сушильні шафи, макаронні преси, дробарки зерна тощо. Продукція цього підприємства користується значним попитом у борошномельно-круп'яній промисловості України та інших країн СНД. На потреби цукрової промисловості орієнтується ВАТ “Калинівський машинобудівний завод” (бортоукладочні машини для цукрових заводів), яке, на жаль, знаходиться у стані глибокої кризи. Інше підприємство, що виникло на його базі – ЗАТ “Калинівський машзавод”, крім устаткування для АПК випускає й непрофільну продукцію (опалювальні котли та лісопилінні рами). На потреби консервної, кондитерської та хлібопекарської промисловості зорієнтоване ВАТ “Барський машинобудівний завод” (пакувальні автомати, тістообробні машини, вакуумні детектори, дозатори сиропу тощо). Різноманітне технологічне обладнання для харчової і комбікормової промисловості випускають ВАТ Джуринський машзаводу (Шаргородський район) та Дашівського ремонтно-механічного заводу (Іллінецький район), а також АТ “Вінницький дослідний завод”.

Виробництво решти машин спеціального призначення представляє ВАТ “Гайсинський завод “Промінь”, яке раніше спеціалізувалося на обробленні, а нині переспеціалізовується на випуск меблів та столярних виробів.

До початку 90-х років у області було ще *виробництво торгового обладнання*, але воно під впливом несприятливої ринкової кон'юнктури збанкрутувало, а єдине його підприємство – Вінницький експериментальний завод торгового устаткування – переспеціалізовується на випуск металевих литва, хоча реально випускає швейні вироби.

Виробництва зброї (пістолетів тощо) виникло у області на початку 90-х років. Воно представлена Вінницьким державним спеціалізованим НВП “Форт”.

Виробництво побутових електроприладів орієнтується, з одного боку, на споживчий фактор, а з другого – на трудовий. До нього відносяться вінницьке приватне мале виробниче підприємство “Елна-Сервіс (випускає електро- каміни, плитки, кип'ятильники) та ТОВ “Анод” (сміт Муровані Курилівці). Продукцію цього виробництва, але як непрофільну, випускають вінницькі підприємства ВАТ “Маяк” (електрорадіатори та конвектори), ВАТ “Завод “Металіст” (калорифери), УВП УТОС (електрокип'ятильники), а також ВАТ “Могилів-Подільський приладобудівний завод” (електродуховки).

Виробництво електричного і електронного устаткування як виробництво, що належить до точного машинобудування, у своєму розміщенні орієнтується на кваліфіковані кадри, тому більшість його підприємств розміщені в обласному центрі. Продукція виробництва має широке коло споживачів і порівняно легко транспортується; це робить залежним її збут передусім від співвідношення якості та ціни.

Найбільше це стосується *виробництва електронно-обчислювальних машин та іншого устаткування для оброблення інформації*. Його підприємства розміщені тільки у Вінниці (ВАТ “Вінницький завод “Термінал”, ДП НВК “Механічний завод”, ДП НВК “Приладобудівний завод”, ВАТ “Маяк”, НВК “Завод плат”). Ці підприємства випускають засоби обчислювальної техніки, відеотермінали і монітори, плати до них, джерела живлення тощо. Загалом же обсяги цього виробництва скоротилися в ринкових умовах у десятки разів. Це пояснюється насамперед недостатньою конкурентоспроможністю його продукції.

На жаль, збанкрутували два підприємства, що раніше представляли *електронну промисловість* області (ВАТ “Вінницький ламповий завод” та Теплицький завод “Зоря”).

Виробництво електричних машин і апаратури базується на ВАТ електротехнічних заводів міст Вінниці та Бершаді (випускають електродвигуни малої потужності), Вінницькому ТОВ “НВП “АДТ-Лтд” (прилади охоронно-пожежної сигналізації) та ТОВ “Плазматек” у смт Рудниця Піщанського району (електроди для зварювальних робіт). Найбільше потерпають від несприятливої ринкової кон’юнктури перші два (великі) підприємства. Зауважимо, що продукцію цього виробництва (електричні лічильники) випускає також ВАТ “Вінницький завод “Термінал”.

До *виробництва медичного, хірургічного та ортопедичного устаткування* належать Вінницьке державне експериментальне протезно-ортопедичне підприємство та Вінницьке АТЗТ “Медтехніка”; попит на їх продукцію мало залежить від ринкової кон’юнктури.

До *виробництва контрольно-вимірювальної апаратури* належать два підприємства з Могилева-Подільського – ВАТ “Приладобудівний завод” (прилади автоматизації) та мале підприємство “Овіс” (шафи для електронного обладнання). Значним його підприємством є також ВАТ “Ямпільський приладобудівний завод” (побутові лічильники газу). До нього відноситься і ТОВ “Енерготерм” (Вінниця). Продукцію, характерну для виробництва (прилади для обліку витрат тепла та води), випускає і дочірнє підприємство “Літекс” ВАТ “Завод “Аналог” з Вінниці. Продукція цього виробництва має досить місткий ринок збуту навіть у межах Вінницької області.

Виробництво транспортного устаткування представлене декількома дрібнішими виробництвами. До першого з них – *виробництва автомобільного транспорту* – відноситься ВАТ “Сутиський завод “Автоелектроапаратура”, який спеціалізується на випуску автотракторного електрообладнання, зокрема для СП “АвтоЗАЗ-ДЕУ”. Однак це підприємство переживає нині не найкращі часи, що, до певної міри, пов’язано з нестабільною роботою українсько-кореєського СП. До цього ж виробництва нині відноситься і 45-й експериментальний механічний завод у Вінниці, який в результаті конверсії став спеціалізуватися на виробництві автоцистерн. Подібну продукцію випускає і ВАТ “Хмільницький ремонтно-механічний завод”. На випуск запасних частин для автомобілів перейшло ВАТ “Жмеринський завод “Сектор”. Важливою продукцією ДП “Вінницятрансприлад” стали мостові крани. Ремонт автомобілів у області у значних масштабах забезпечує Вінницьке орендне спеціалізоване ремонтне підприємство № 9.

Ремонт рухомого складу залізниці (вагонів) займається Жмеринське підприємство з обмеженою відповідальністю “Експрес”. Це велике підприємство (понад 1300 працюючих) у зв’язку з активною реорганізацією Укрзалізниці використовує свої потужності більше, ніж наполовину. Ремонт локомотивів і вагонів

проводиться у відповідних депо станцій Жмеринка та Козятин.

Авіаційна промисловість (ремонт літаків) представлена Вінницьким авіаційним заводом (ВІАЗ), який має великі проблеми з пошуком власної ніші на ринку.

Машинобудівний комплекс області має досить складну **територіальну структуру**. Виробництво машин і устаткування розміщено по всій території області, у 20 машинобудівних пунктах, центрах і вузлах. Виробництво електричного і електронного устаткування зосереджено у Вінницькому вузлі (76,9% обсягу продукції), Могилів-Подільському центрі, Ямпільському та Бершадському пунктах. Центрами транспортного машинобудування є Вінниця, Сутиски та Жмеринка. Провідний серед них – Жмеринський центр (49,5% обсягу продукції).

За розрахунками М.С. Стасюка, найбільша частка виробництва машинобудівного комплексу області припадає на *Вінницький машинобудівний вузол* (46,6% обсягу продукції). У ньому представлено 14 із 25 видів виробництв. Зросла питома вага в ринкових умовах *Могилів-Подільського машинобудівного центру* – до 30,8%. Основну роль у ньому відіграють підприємства з виробництва машин і устаткування (95,6% обсягу продукції). На *Жмеринський машинобудівний центр* припадає 8,8% обсягу продукції при значному переважанні (98,0%) продукції транспортного машинобудування. До невеликих машинобудівних центрів (з питомою вагою у обсязі продукції від 1 до 2%) належать Сутиски, Калинівка, Бар, Ямпіль, Хмільник, Брацлав та Турбів. Решта – це машинобудівні пункти з питомою вагою у обсязі продукції менше 1%.

З числа інших виробництв чи не найбільш успішним в ринкових умовах є *виробництво ювелірних виробів*, яке представлене Вінницьким заводом “Кристал”. Обсяг продукції цього підприємства у 2002 р. склав 22,4 млн. грн., при середньому (у розрахунку на одне промислове підприємство області) – 8,3 млн. грн.

Якщо взяти до уваги ще й регіональні особливості зосередження і розміщення в ринкових умовах *виробництва легкої і харчової промисловості*, то можна зробити висновок, що жоден “розмісницький” фактор не впливає на промислове виробництво так сильно, як фактор ринкової кон’юнктури.

1. Арженовский И.В. Факторы размещения производительных сил как основа конкурентоспособности регионов // Регионология. – 1998. – № 2. – С. 203-209.
2. Захарченко В.І. Промисловість [Вінницької області] // Населення і господарство Вінницької області: Посібник для вчителів – Вінниця: Континент-ПРИМ, 1995. – С. 20-34.
3. Ішук С.І. Промислові комплекси України. Наукові основи територіальної організації: Навч. посібник. – К.: Вид. Паливода А.В., 2003. – 248 с.
4. Промышленный комплекс Киевского Приднепровья (экономико-географическое исследование) / М.М. Паламарчук, И.А. Горленко, Л.Г. Руденко и др.; Отв. ред. И.А. Горленко. – К.: Наук. думка, 1988. – 252 с.
5. Розміщення продуктивних сил / За ред. В.В. Ковалевського та ін. – К.: Знання, 1998. – 546 с.
6. Сонько В.П., Кулішов В.В. Мустафін В.І. Ринок і регіоналістика: Навч. посібник. – К.: Ніка-Центр, Ельга, 2002. – 380 с.

The peculiarities of the market state's influence on concentration and allocation of production in industry complexes of Vinnytsya region are observed in the article (from the point of view of branches and interbranched complexes in heavy industry).

